

ROMANIAN LITERARY MOVEMENTS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Mirela Alina Popa
PhD. student

Abstract: Our paper intends to provide an analysis of the main aspects of the Romanian literary movements at the beginning of the 20th century.

Keywords: Nicolae Iorga, sămănătorism, Garabet Ibrăileanu, poporanism, Eugen Lovinescu, impresionism.

1.1. Nicolae Iorga – sămănătorismul

De regulă, „trăsăturile spirituale ale unei perioade culturale oferă fiecărui cercetător o imagine relativ diferită. În cazul sămănătorismului, observația aceasta nu se verifică; cu excepția unor personalități direct legate de acest curent [...], sămănătorismul a avut parte [...] aproape numai de aprecieri negative. Pe măsură ce urca în timp, detașarea de eveniment fiind posibilă, contestarea devenise aproape unanimă”¹ – susține Z. Ornea, un cercetător al curentului. Istoricii literari au constatat că sămănătorismul nu a fost doar un curent literar, el depășind – „prin semnificație și obiect – sfera strict literară”². În realitate, sămănătorismul a fost un „curent de idei, cu profil cultural, a cărui ideea, precumpănitor sociologică-politică, s-a afirmat prin literatură”³. Într-adevăr, „literatura nu a fost la sămănătorism o expresie a doctrinei, ci doctrina a apărut ca expresie a unei literaturi care, ca ideea, exista de multă vreme. Încă de pe vremea «Daciei literare»”⁴ – spune același istoric literar. Astfel, „sub raport literar sămănătorismul e, în bună măsură, expresia unei desconsiderări (sau eludări) a esteticului, marcând în istoria literaturii *un moment regresiv* [...], sub raport cultural și chiar social-politic”⁵ – consideră el. A fost o epocă în care au apărut probleme ce țineau de însăși „desăvârșirea a două procese esențiale pentru evoluția României moderne, unificarea politică a țării și desăvârșirea revoluției burghezo-democratice prin reforma agrară și votul universal. Condițiile temporale fac din sămănătorism expresia în care „problematika națională și cea rurală domină totul”⁶. Aceste două mari chestiuni constituind „substanța ideatică a întregului curent”⁷.

Z. Ornea este de părere că „mișcarea sămănătoristă s-a putut impune și a putut cuceri adeziuni pentru că a fost expresia acestei atmosfere spirituale, pentru că a exprimat, a explicat și a dat formă unor speranțe aproape unanime. Scrierile sale reprezentative, indiferent dacă au fost literare sau patetice articole programatice, sunt – cum s-a spus – un receptacol de speranțe și iluzii. Adesea strâmbe și diletante. Dar, *așa cum au fost, au dat sens vieții unor creatori și au însuflețit mii de conștiințe care sperau și ele, recunoscându-și năzuințele în aceste pagini* [subl. n.]”⁸. Dacă „Junimea”, la 1867–1868, „a impus stricta separare a sferelor

¹Z. Ornea, *Sămănătorismul*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971, p. 11.

²*Ibidem*.

³*Ibidem*.

⁴*Ibidem*.

⁵*Ibidem*, p. 12.

⁶*Ibidem*, p. 13.

⁷*Ibidem*, p. 12.

⁸*Ibidem*, p. 13.

între politic, social, estetic, sămănătorismul, în alt moment al ciclului nostru evolutiv, le reintegrează. Animatorii mișcării (mai întâi Coșbuc, Vlahuță, Slavici, Chendi și apoi – hotărîtor – Nicolae Iorga) pornesc deliberat de la ideea că imperativul epocii reclamă cultivarea acelei literaturi și a acelor fapte de cultură care slujesc unor precizate și necesare idealuri naționale, sociale, politice. Altfel spus, a acelor scrieri care puteau găsi audiența masei cititorilor, preparînd climatul moral și spiritual în vederea marilor „înfăptuiri”⁹. Motivele sămănătoriste se impun după anul 1890, „devenind triumfătoare în primul deceniu al noului veac. Și aceasta, într-o perioadă cînd în atmosfera literară se mai făceau limpede auzite ecourile clarificărilor estetice maioreștiene și cînd ființa direcția simbolistă, deschis anunțată de poezia macedonskiană și a cenaclului său”¹⁰ – susține același istoric literar.

Prin urmare, epoca, prin preocupările sale considerabile, „a selectat, între symbolism, romantismul posteminescian și motivele sămănătoriste, pe acestea din urmă. Ele și nu cele simboliste, s-au impus acum, după cum, la rîndul lor, vor ceda locul, după război, celor simboliste și celorlalte care aduceau ideea și expresia modernă în poezia și proza românească”¹¹. Încercarea de a nu limita cercetarea doar la aspectele literar-artistice se datorează faptului că „sămănătorismul nu a fost numai sau în primul rînd un curent literar, ci un curent de idei [subl. a], cu o structură mozaică, în spațiul căreia au intrat, adesea cu poziții preponderente, sociologicul, politicul, culturalul”¹². În acest sens, E. Lovinescu a dovedit interes pentru partea privind semnificația estetică a sămănătorismului (excepție a făcut *Istoria civilizației române moderne*), cu toate acestea ținînd să afirme în anul 1925 că: „Sămănătorismul n-a fost numai un fenomen estetic, ci și unul cultural și social. Într-un studiu sintetic și cu posibilitatea unei perspective istorice, el trebuie cercetat sub toate aspectele lui: rolul lui cultural, atitudinea lui socială sunt elemente ce definesc, ca și concepția sa literară [...]”¹³. Cum bine se știe, „și în studiile lovinesciene despre sămănătorism a prevalat, *analiza estetică* [subl. n.] – «unica rațiune a criticii mele»”¹⁴ – afirmă E. Lovinescu. Este adevărat că, „sămănătorismul este de la un punct creația profesorului Iorga, după cum junimismul este legat de numele lui Maiorescu sau poporanismul de cele ale lui Stere și Ibrăileanu”¹⁵ – lămurește criticul amfitrion.

Referindu-se la gîndirea sociologică a conducătorului de cenaclu, N. Tertulian, în *E. Lovinescu sau contradicțiile estetismului*, este de părere că aceasta „oferă cîteva particularități interesante în ansamblul sociologiei burgheze europene a epocii”¹⁶. Astfel, „«sociologia lovinesciană își afirmă originalitatea ei tocmai prin faptul că se află la antipodul acelor teorii care exaltau virtuțile și forțele «culturii» primare, «organice» – aruncînd anatema și blasfemul asupra «civilizației» mecanice și frigide a orașului modern”¹⁷. N. Tertulian a observat că „lui Lovinescu îi repugna orice romantism anticapitalist, orice nostalgie rurală sau medievalizantă, orice idealizare a vieții patriarhale, orice elogiu adresat «virtuților bucolice ale tradiționalismului reacționar» [...]”¹⁸. Autorul studiului mai înainte amintit consideră că „în ordinea ideologică, curentele tradiționaliste și conservatoare au cultivat cu o tenacitate rară – ridicînd-o la rangul unui mit – faimoasa falsă opoziție între «cultură» și

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 14.

¹¹ *Ibidem*, p. 13.

¹² *Ibidem*, p. 15.

¹³ E. Lovinescu, *Cuvinte pentru criticii mai tineri*, în „Mișcarea literară”, 1925, nr. 34–35, *apud* Z. Ornea, *Sămănătorismul*, *ed. cit.*, p. 16.

¹⁴ *Ibidem*, p. 17.

¹⁵ *Ibidem*, p. 16.

¹⁶ N. Tertulian, *E. Lovinescu sau contradicțiile estetismului*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959, p. 5.

¹⁷ *Ibidem*, p. 5–6.

¹⁸ *Ibidem*, p. 6.

«civilizație»¹⁹. Totodată, „nimic nu era mai opus spiritului lovinescian, partizan al mobilismului istoric, al civilizației urbane moderne, al sincronizării culturii cu civilizația modernă decât acest elogiul reacționar al forțelor și virtualităților «culturii» primare, arhaice, gregare, decât această hipertrofiere a valorilor ancestrale ale rasei și individualității etnice, decât o asemenea depreciere violentă a vieții economico-sociale moderne și a rolului ei în dezvoltarea culturii.»²⁰

„E. Lovinescu – opinează Z. Ornea în *Sămănătorismul* – mai peste tot în lucrările sale [...] a socotit [...] sămănătorismul, din punct de vedere ideologic, o prelungire a «Daciei literare» și a junimismului: ea se integrează în seria mișcărilor tradiționaliste moldovenești ce au pornit de la «Dacia literară» a lui M. Kogălniceanu și s-au continuat prin «Convorbiri literare» prin «Sămănătorul»,... prin «Viața românească» și pare a-și supraviețui prin «Gîndirea» și prin cîteva reviste provinciale»²¹.

Așadar, „E. Lovinescu a observat primul că romanul nostru a început, în secolul XIX, prin a fi citadin și că «țărănismul» ce părea dominant după 1900 fusese efectul trecerii ardelenilor dincoace de munți, aducînd în bagajele lor experiența unei națiuni trăitoare în majoritate la sat. Origine rurală au și poeții, Coșbuc sau Goga, și prozatorii, Agîrbiceanu sau Rebreanu, criticii, Ilarie Chendi, chiar dacă ei nu sunt propriu vorbind țărani, ci fii de preoți sau de notabili ai satului»²² – notează N. Manolescu. Astfel, „sincronizarea însemna pentru Lovinescu roman citadin în proză, așa cum în poezie însemna lirică subiectivă»²³. Ideea lui E. Lovinescu era „că romanul devine citadin și totodată psihologic, după ce fusese multă vreme rural și social. Mutația a fost de obicei considerată în latură exclusiv tematică. Dar e vorba de o mutație a concepției autorului de romane și care antrenează [...] o mutație a gustului cititorului de romane»²⁴ – sesizează autorul *Istoriei critice*.... Legat de vârstele romanului, N. Manolescu adaugă că „doricul, ionicul și corinticul sunt, înainte de orice, vârste ale romanului ca specie literară și abia apoi reflexe ale modificării unei concepții generale asupra vieții. Doricul este vârsta dintii, care în romanul este acela social și mai puțin psihologic al unor Agîrbiceanu sau Rebreanu. El este un roman rural, cu excepțiile de rigoare, mai ales în preistoria genului. Ionicul este vârsta psihologiei și a analizei»²⁵. N. Manolescu îi dă dreptate și de această dată lui E. Lovinescu atunci cînd susține acestea: „Cred că Lovinescu era cel care avea dreptate. Romanul nu putea rămîne la rural și social în vreme ce societatea se urbaniza, iar intelectualii deveneau tot mai numeroși și problemele lor sufletești, etice ori religioase tot mai complexe»²⁶.

Dumitru Micu este de părere că sămănătorismul „continua direcția reacționară junimisto-conservatoare, preluînd tezele retrograde, șovine, din unele articole apărute în presa conservatoare, atacînd instituțiile burgheze de pe poziții feudale și patriarhal-țărănești. Pe plan literar, acest curent – respingînd teoria maioresciană a artei pentru artă, ce urmărea golirea creației beletristice de conținut social, spre a servi ca obiect de desfătare pentru pretinsa elită a societății – propaga scrisul direct angajat în slujba politicii celei mai reacționare [...]»²⁷.

1.1.1. N. Iorga și „estetica morală”

¹⁹ *Ibidem*, p. 9.

²⁰ *Ibidem*, p. 11–12.

²¹ E. Lovinescu, *Îstoria mișcării Sămănătorului*, în *Critice*. Vol. I, Editura Ancora, 1925, p. 201–202, *apud* Z. Ornea, *Sămănătorismul*, *ed. cit.*, p. 293.

²² N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, *ed. cit.*, p. 555.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 556.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ D. Micu, *Poporanismul și „Viața românească”*, București, Editura Pentru Literatură, 1961, p. 118.

„Sămănătorismul este poate singurul curent care s-a manifestat în literatura noastră, ce a căpătat cu trecerea timpului un înțeles peiorativ, devenind sinonim cu închistarea într-o lume rurală, într-o lume unidimensională psihologic, într-o lume a Evului Mediu nu numai din punctul de vedere a timpului în care se desfășura acțiunea, dar mai ales a trăsăturilor caracteriologice ale eroilor, al idealului moral predicat. Și nu în ultimul rând, sămănătorismul a devenit în limbajul curent al criticii sinonim cu închistarea și opacitatea estetică, el semnificând opoziția fanatică față de tot ceea ce însemna influența literaturii străine”²⁸ – enunță Valeriu Râpeanu în *Studiul introductiv* la volumul I din *O luptă literară* al lui N. Iorga. Mai mult, acest curent literar „reprezenta chiar o pecete infamantă care situează o operă sau un scriitor în zona literaturii idilice, educlorate, false din punct de social și istoric, artificial și demodat din perspectivă artistică”²⁹. „Nici chiar poporanismul care [...] îndruma artistul și intelectualul spre aceeași lume a satului, deci curentul cel mai apropiat de sămănătorism din punctul de vedere al ariei de inspirație și pînă la un moment dat al criteriilor de validare a operei de artă, nu a cunoscut aceleași metamorfoze depreciative”³⁰. Această părere nu este una unanim acceptată. În acest sens, „cunoașterea ideilor lui N. Iorga în această perioadă nu a fost completă, nici urmărită în toate nuanțele și meandrele sale, relevîndu-se în special opacitățile și confuziile sale estetice, violențele sale împotriva literaturii străine, inclemența față de tot ce arta modernă a adus nou mai ales în secolul XX”³¹ – adaugă V. Râpeanu. Scriitorii care au publicat în „Sămănătorul” sunt Maria Cunțan, Vasile Pop, G. Săpunaru, Al. G. Doinaru și alții, despre care E. Lovinescu afirma că „au plătit un mare tribut «cimitirului literaturii române»”³². „Momentul «Sămănătorului» reprezintă placa turnantă a atitudinii lui Nicolae Iorga, care îi va defini patru decenii de prezență în cultura românească”³³.

Bunăoară, „eroarea lui N. Iorga nu a fost aceea de a fi încurajat și apreciat în 1903–1906 literatura și arta din perspectiva celor două idealuri care în acel moment se contopeau: țărănesc și național, ci de a fi circumscris atunci, și, mai ales, după aceea orizontul spiritualității românești doar la acești doi termeni, de a fi respins ca inadecvat și neorganic tot ceea ce el credea că nu intră în aceste categorii și de a fi căutat sprijin pentru idealurile sale estetice în operele unor scriitori de o reală mediocritate”³⁴ – spune V. Râpeanu. În plus, „istoricii literari au demonstrat continuitatea de idei dintre junimism și sămănătorism, unii, precum E. Lovinescu, au combătut ideea lui Ov. Densusianu și G. Ibrăileanu privitoare la continuitatea dintre «Dacia literară» și «Sămănătorul», demonstrînd că idealul național fusese afirmat și de junimiști, în special de T. Maiorescu”³⁵. Se ajunge pînă la impunerea unor taxe pentru publicarea de texte străine, fapt care nu a rămas fără repercusiuni în rîndul criticilor vremii: „Reacția postumă împotriva «Sămănătorismului» a venit și din pricina atitudinii sale la adresa literaturii și culturii străine. Considerînd ca nefast rolul burgheziei, pe care o cataloga drept „absenteistă, cosmopolită”, categorie socială „înstrăinată de țară”, și Mihail Kogălniceanu „fusese un vehement adversar al unei boierimi conservatoare, ruginite, care nu voia să cedeze nimic din privilegiile uriașe și nu făcea niciun gest pentru îmbunătățirea soartei țăranilor”³⁶. Însă N. Iorga a fost mai fervent în a-și susține ideile și a dovedit o

²⁸ Valeriu Râpeanu în *Studiul introductiv* la N. Iorga, *O luptă literară*. Vol. I. Ediție de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu. Studiu introductiv, note și comentarii de Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1979, p. XXVII.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. XXVII–XXVIII.

³² *Ibidem*, p. XXVIII.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. XXIX.

implicare activă în această chestiune, aducând „pentru prima oară la actul de acuzare al acestei clase ideea înstrăinării ei. A cosmopolitismului pe care îl considera de o extremă nocivitate pentru evoluția vieții noastre naționale și sociale, unul din principalele pericole pentru progresul spiritual al țării”³⁷. Din această motivație a purtat „cu înverșunare o adevărată luptă nu numai literară împotriva cosmopolitismului, iar în martie 1906 a inițiat chiar o luptă de stradă”³⁸. Articolul intitulat *Boierimea franceză din România* prezintă într-un mod cât se poate de tranșant influența nefastă a cosmopolitismului. Vom prezenta câteva idei pe care acesta le susține aici: „Imitatorii culturii și obiceiurilor franceze, plagiatorii aceștia de civilizație, – cum îi numește el –, aveau însă și o puternică îndreptățire pentru fapta lor de înstrăinare. Erau francezi în gând și în inimă, ca și în scris și în vorbă”³⁹. Vorbește de perioada anilor 1830–1848. Speranța renaște odată cu anul 1863, cu înființarea societății Junimea, mișcare pe care o consideră a fi „întors limba literară spre popor”⁴⁰. Tot în acest articol, publicat în revistă la 22 februarie 1904, enunță măsurile pe care le-au luat rușii „mai ieri [...] spre binele lor”. Legat de această chestiune, istoricul emite următoarea formulare categorică: „Taxa pe cărțile de literatură (nu de știință) străine, taxe pe ziarele străine – ca în Austria –, taxe pe trupele străine, cărora se cuvine a li se arăta de la Teatrul Național [...]. Taxe, taxe strașnice”⁴¹ – insista el. În realitate, „niciun mentor al unui curent literar – chiar cei ai «Daciei literare» care afirmaseră că «traducțiunile nu fac o literatură» – nu exprimaseră idei atât de categorice, atât de exclusiviste, trecînd din domeniul ideilor în acela al unor măsuri administrative de-a dreptul draconice”⁴². Era un caz particular, deoarece pînă atunci „nimeni nu înțelesese înaintea lui ca afirmarea unei literaturi naționale să se însoțească de acte care introduceau în lupta literară mijloace represive ce repudiau tuturor”⁴³. După o vreme, „N. Iorga, revenind asupra acestui punct atât de vulnerabil al activității lui de natură să arunce o discreditare totală asupra personalității sale, a precizat: «Acestea s-au spus, acestea le-am spus. Interzicerea a fost numai pentru literatura de modă, de export, a Parisului, iar nu pentru marea literatură universală»”⁴⁴.

1.2. Garabet Ibrăileanu – poporanismul

Antologia lui D. Micu intitulată *Poporanismul și „Viața românească”* (1961) ne oferă informații importante privind sensurile și implicațiile mișcării poporaniste. Astfel, aflăm din paginile studiului că „după 1896, termenul «poporanism» apare timp de cîțiva ani rareori în publicistica românească, și numai pentru a desemna acțiunea desfășurată de intelectuali în vederea «luminării» satelor, a răspîndirii de «cunoștonțe folositoare» în «popor»”⁴⁵. În 1906, anul apariției revistei sub conducerea lui C. Stere și Paul Bujor, viața literară stătea sub semnul sămănătorismului. G. Ibrăileanu va publica în „Curentul nou” condus H. Sanielevici articolul *Poporanismul*, vîzînd în această mișcare, un mod de a rezista contra „presiunii curentelor moderniste, deci de păstrare a specificului național al literaturii”⁴⁶, afirmînd: „Literatura țărănească e aceea creată de o mentalitate țărănească, adică românească, pentru că, vom dovedi aiurea, numai țăranul are o mentalitate specifică, orășenii și clasele de sus au o mentalitate mai mult sau mai puțin neromânească, clasa cultă fiind în genere o parte din

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ N. Iorga, *O luptă literară*. Vol. I, ed. cit., p. 59.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. XXVIII.

⁴² *Ibidem*, p. XXVIII–XXXIX.

⁴³ *Ibidem*, p. XXXIX.

⁴⁴ *Ibidem*, p. XXXIX.

⁴⁵ D. Micu, *Poporanismul și „Viața românească”*, București, Editura Pentru Literatură, 1961, p. 38.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 45.

Cosmopolis, o mahala a cosmopolitismului european din punctul de vedere a mentalității ei.”⁴⁷

În articolul-program *Către cititori*, este precizată menirea „Vieții românești”: „munca pe câmpul culturii naționale”⁴⁸. Însă, adaugă G. Ibrăileanu, „foarte mulți nu-și dau seama că noțiunea de cultură națională nu e în contradicție cu cea de cultură universală, omenească”⁴⁹. În acest context, I. Hangiu consideră că „teoria «specificului național» în artă și cultură, largă deschidere către curentele moderniste, atragerea scriitorilor de talent, indiferent de credințele lor estetice (adepti ai tradiției sau modernismului) constituie puncte ale programului «Vieții românești», poporanismul literar fiind teoretizat de G. Ibrăileanu într-o serie de articole reunite ulterior sub titlul *Spiritul critic în cultura românească* (1909), cel politic, C. Stere”⁵⁰. G. Ibrăileanu, „deși sincer convins că «Viața românească» trebuie să fie un factor de îndrumare în noua constelație literară care acum se ivea, înțelegea să o facă însă constituindu-se în element liant între vechea generație scriitoricească și cea tânără. Îi găsim aici pe Sadoveanu, Galaction, Agîrbiceanu, [...] Otilia Cazimir, Topîrceanu, [...] Ion Barbu, Aderca (mai rar și numai la început), chiar Blaga, Ralea, Vianu”⁵¹ și alții. Astfel, se justifică și faptul că E. Lovinescu a colaborat aici la începuturile activității sale publicistice.

În jurul poporanismului s-au purtat în trecut „nesfârșite discuții, făcînd – cum zicea, prin 1910, un critic, M. Dragomirescu – «să iasă atîtea scînteii și mai cu seamă atîta fum», fără să se ajungă la vreo concluzie. Nici pledoariile pro sau contra, nici polemicile pătimașe, nici ancheta deschisă de «Luceafărul», nici, mai tîrziu, studiile docte n-au reușit să definească precis natura și, mai ales, să dezvăluie și să explice contradicțiile acestui curent, spre a se fixa astfel locul și aprecia rolul său în dezvoltarea culturii române, a literaturii în special”⁵², susține D. Micu în studiul său mai înainte amintit. Au fost vehiculate mai multe opinii referitoare la această mișcare, dintre care amintim: „după unii, poporanismul ar fi fost un socialism deghizat sau, ceea ce nu este același lucru, un socialism adaptat condițiilor particulare ale țării noastre, odinioară predominant agricolă. Cei ce susțineau o asemenea teză – de obicei, adversari ai curentului în discuție – condamnau acest curent, pretinzînd că el n-ar fi fost decît o plantă exotică, transplantată mecanic la noi [...]”⁵³. Potrivit unei alte aserțiuni, „poporanismul propagat la începutul secolului de «Viața românească» n-ar fi adus nimic propriu în literatură, el fiind doar continuarea curentului ce, de pe la 1840 începînd, străbate întreaga istorie din secolul trecut”⁵⁴. O altă opinie privind originea mișcării este cea enunțată de către N. Iorga și cei din grupul „Sămănătorului”, conform căreia „poporanismul n-ar fi existat ca atare, mișcarea cunoscută sub această denumire fiind doar o variantă sau, mai curînd, un plagiat după mișcarea sămănătoristă”⁵⁵. „Dacă alții se străduiau să atace «Viața românească» și să-i fixeze poziția față de «Sămănătorul», e lesne de închipuit atitudinea d-lui Iorga însuși, de negațiune totală a oricărui alt curent”⁵⁶ – observă E. Lovinescu. Istoricul realizează o *Prefață* la cartea *Poporanismul literar al „Vieții românești”* (1913), scrisă de Victor Iamandi-Adrian, în care este lesne de observat intenția vădit defăimătoare și tonul violent, negator al lui N. Iorga: „viața politică s-a năpustit și în literatură, terorizînd și

⁴⁷ *Ibidem*, p. 45–46.

⁴⁸ I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790–1990)*. Ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 515.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980, p. 165.

⁵² D. Micu, *op. cit.*, p. 7.

⁵³ *Ibidem*, p. 8.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I. Ediție îngrijită de Eugen Simion, București, Editura Minerva, 1973, p. 80.

corupînd în același timp, cum i-a fost totdeauna obiceiul. De aici nu urmează însă că «Viața românească», incapabilă de a da un singur talent mare, deși e un așa de îngrijit și bogat magazin de bucăți literare, că deci marea revistă de la Iași, cu care se mîndrește partidul liberal, a creat vreun curent. Poporanismul n-are niciun sens în acest domeniu. Dacă e ceva, nu poate fi decît naționalism, fiindcă un neam are un suflet, sar un vulg internațional, popor prin muncă, sărăcie și suferință, nici unul!... Curente literare? În afară de curentul de la «Sămănătorul nu pot recunoaște nici unul ca în adevăr existent [...]. Poporanismul? Ce e aceea?»⁵⁷.

E. Lovinescu „integra poporanismul în sămănătorism [...] și nu recunoștea nicio deosebire între cele două mișcări, dat fiind că și una, și alta se orientau spre sat, spre țărănime”⁵⁸. Totodată, el consideră că „lipsa de consistență a doctrinei «poporaniste» sub raport literar trebuie însă disociată de valoarea revistei «Viața românească»”⁵⁹. Conducătorul de cenaclu este de părere că „dacă poporanismul doctrinar nu s-a tradus prin apariția unei literaturi poporaniste apreciable, ceea ce arată lipsa de valoare creatoare a teoriilor, revista ieșeană a contribuit la dezvoltarea literaturii române și prin înmănuncherea celor mai multe forțe literare și prin relevarea cîtorva talente noi, cu mult prea puține, totuși, pentru o existență de douăzeci de ani”⁶⁰. Forța socială a revistei „îi depășește, totuși, meritul real; forța nu-i vine, desigur, nici de la directiva critică în contradicție cu evoluția literaturii noastre, nici de la lipsa de talent a d-lui Ibrăileanu, care de un sfert de veac se mulțumește să comenteze, într-o proză fără condițiile minime ale unei expresii literare, operele colaboratorilor săi, ci de la soliditatea organizației sale, cu o disciplină de caracter militar și cu un plan metodic urmărit de standardizare a literaturii”⁶¹. Sugerează că vina cea mare pentru situația neplăcută în care se află ar porni chiar de la conducerea publicației, de la G. Ibrăileanu. Rezervele la adresa publicației și a colaboratorilor ei continuă în această manieră: „pe lîngă revista centrală, masivă, scrisă în genere de specialiști, bine alcătuită, deși tendențios informată, după un strict interes corporativ, «Viața românească» și-a afiliat și alte reviste mai mici, în care colaboratorii mai tineri își fac inițierea, și și-a asociat, ca o rezervă, o puternică presă democrată, cu mijloacele ei de a lucra asupra maselor”⁶². Mai mult, criticul amfitrion adaugă că revista, „ieșită de mult din faza de luptă, pe care a marcat-o, de altfel, printr-o tenacitate polemică, căreia i-a lipsit doar talentul pentru a-și legitima fanatismul și chiar reaua credință, intrată deci în faza maturității, «Viața românească» a început să prefere polemicii gravitatea tăcerii sistematice în jurul unei literaturi sau al unor oameni ce nu-i convin; lupta e lăsată astăzi pe seama tinerilor colaboratori, care în micile reviste afiliate își laudă patronii și bagatelizează pe «inamici» în proză și versuri, în «studii sociologice» și, mai ales, în cronici rimate și în notițe”⁶³. Prin urmare, „datorită acestei organizații de luptă în falangă macedoneană, scriitorii rămași dincoace de evoluția literaturii noastre sunt menținuți încă în planul întâi al atențiunii publice și simpli versificatori de parodii vesele sunt priviți ca poeți naționali”⁶⁴ – subliniind astfel erorile care se fac, scara de valori culturale fiind una falsă.

Cu toate acestea, poporanismul, ca și sămănătorismul, a avut influența sa pozitivă asupra literaturii, fapt sesizat și de către I. Hangiu în *Dicționarul presei literare românești (1790–1990)*: „după Primul Război Mondial, în condițiile realizării statului național unitar român, conducerea apreciază că în coloanele revistei mulți scriitori au debutat sau li s-a oferit

⁵⁷ *Ibidem*, p. 80–81.

⁵⁸ D. Micu, *op. cit.*, p. 9.

⁵⁹ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, *ed. cit.*, p. 81.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, p. 82.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

posibilitatea să-și afirme personalitatea ori și-au justificat pe deplin existența în publicistică sau în literatură.”⁶⁵

1.3. Apariția lui E. Lovinescu într-o critică literară obsedată de eticism, idee națională, țărănism

E. Lovinescu, întors de la Paris în urma finalizării studiilor doctorale, afișează o imagine impresionistă, vine cu o cultură adecvată, sincronică mișcării literare din Apus și dă în țară de o literatură care merge pe țărănism, sămănătorism, idealism. Polemicile sale vor avea drept cauză diferențele dintre sămănătorism, țărănism, tradiționalism, poporanism, pe de-o parte, și simbolism, modernism de cealaltă parte.

Stabilirea sa în capitală este evocată de către Alexandru George în studiul său *În jurul lui E. Lovinescu*: „Venirea lui Lovinescu la București – scrie el – și treptata lui integrare în viața intelectuală a capitalei, pînă într-atît încît să sfîrșească prin a apărea ca unul din principalii exponenți ai acesteia, corespunde unui important moment istoric, al cărui sens merită să fie reținut”⁶⁶. „Sămănătorul” și „Viața românească” erau publicațiile care animau intens viața literară la început de secol XX. Astfel, „deși începutul de veac fusese marcat de irupția sămănătoristă, fenomenul acesta nu era resimțit de nimeni ca unul generat în mod firesc pe pămîntul în care apăruse”, beneficiind de rezerve. Totodată, și E. Lovinescu în volumul prim din *Memorii* va evoca acest episod al sosirii la București și va descrie ambianța de acolo în termenii aceștia: „În momentul venirii mele la București, Nicolae Iorga exercita o mare autoritate asupra tinerimii universitare, după cum avea să o exercite, curînd după aceea, asupra literaturii prin mișcarea «Sămănătorului», iar acum, de curînd, asupra politicii țării, răscolind astfel, ca să nu stăpînească și stăpînind ca să răscolească apoi în alte domenii ale energiei omenești”⁶⁷. Apoi, criticul amfitrion va spune că „fazele acestei activități multiple sunt însă cunoscute, întrucît, trecînd încă de la 1907 la meridianul conștiinței publice, gesturile sale au răsunset, făcîndu-l admirat sau contestat, iubit sau urît”⁶⁸. E. Lovinescu nu contestă rolul istoricului în viața literară de atunci, ci, din contră, îi recunoaște meritul, implicarea activă, determinarea. Că nu-i va împărtăși ideile sale, vom vedea imediat după, cînd E. Lovinescu nu ezită să arate în varii ocazii acest lucru, oglindă fiind polemicile în care cei doi s-au antrenat. Tânărului critic i-a atras atenția acest fervent istoric literar, publicist și profesor care, și prin simpla sa prezență, prin ținuta sa, emana un aer impozant, îi plăcea să domine, să se impună. Elementele contrastante de portret fizic, împletite cu cele de ordin moral creionează în *Memorii* acest tip de personaj: „sosiți din provincie, ochii noștri – adaugă autorul – se îndreptau, lacomi, spre autorul *Opiniilor sincere*; înalt, pârînd și mai înalt încă, deoarece era subțire ca o trestie crescută strîmb, cu o fină figură terminată printr-o bărbîță de Christos, cu o frunte largă, luminată de doi ochi vioi și inteligenți, fără a fi fost apostolul autoritar de acum, d. Iorga avea aerul unui tînăr misionar în țara Gentililor, care, prin prestigiul unei științe enorme, printr-o irascibilitate temută și printr-un anumit talent de expoziție, știa să domine o sală nu încă definitiv cîștigată”⁶⁹. Descrierea se continuă prin raportare la devenirea sa în calitate de animator al vieții culturale, în slujba culturii: „Nu era oratorul de acum – spune criticul – și nici nu se putea bănui că va deveni vreodată; graseind ușor, era însă un vorbitor de un debit uimitor, în ton minor și familiar, și cu o putere remarcabilă de însuflețire; era un animator: iată caracterizarea cea mai potrivită acestei specii de oratorie”⁷⁰. Ironia fină răzbate din evocarea anterioară.

⁶⁵ I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790–1990)*. Ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 515.

⁶⁶ Al. George, *În jurul lui E. Lovinescu*, București, Editura Cartea Românească, 1975, p. 149.

⁶⁷ E. Lovinescu, *Memorii*, I, ed. cit., p. 16.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ E. Lovinescu, *Memorii*, I, ed. cit., p. 18.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 18–19.

Date despre N. Iorga ca prezență în câmpul literar aflăm din autobiografia *E. Lovinescu* din 1942, semnată Anonymus Notarius. Înepînd cu evocarea perioadei studiilor universitare, acesta scria: „Universitatea era dominată atunci de două mari personalități: T. Maiorescu în amurg și N. Iorga în aurora, în momentul erupției lui revoluționare – susține el. Spre T. Maiorescu îl atrăgea vechea lui structură «junimistă» și marele talent de expunere al profesorului lui; în N. Iorga admira dinamismul, vehemența pasională a cursurilor, nu ideile”⁷¹. Așadar, încă de atunci se delimita de viziunea acestuia. Relatarea se continuă cu imaginea proiectată de-a lungul ~~celor~~ anilor de studiu, când dovedea interes frecventînd cursurile istoricului: „Timp de patru ani marele și atît de copilărosul istoric a fost obsedat de prezența regulată la toate cursurile lui a unui tînăr enigmatic, numai ochi și urechi, fără a-l putea identifica, deoarece nu-i era student”⁷².

În acea vreme, „în Bucureștii anatemizați de toți apostolii ruralismului, ai specificului național, se adunau încet dar sigur elementele marilor inovații literare care după război se vor cristaliza în modernismul recunoscut al literaturii noi”⁷³. Capitala va constitui „terenul primelor experiențe simboliste (chiar dacă printre primii lui reprezentanți fuseseră și poeți moldoveni – adaugă Al. George) și al existenței tenacelui, deși obscurului «Literator», al «Vieții noi». «Cronica» revista lui Arghezi, ca și «Viața socială», «Facla» a lui Cocea, «Simbolul» viitorul Tristan Tzara și Ion Vinea, în sfîrșit «Seara», ziar politic, dar care a publicat cu multă stăruință literatura nouă a lui T. Arghezi, Adrian Maniu, Ion Vinea etc., apar tot la București”⁷⁴.

Referitor la inițiativele înnoitoare în artă Al. George constată că „ele erau fenomene apărute în [...] – capitală – și, chiar dacă revistele care s-au făcut purtătoarele lor au fost efemere (ne gîndim la «Linia dreaptă», «Forța morală», «Simbolul» etc.) și nu au atins nicicînd prestigiul unor publicații ca «Sămănătorul», «Luceafărul», «Viața românească» sau chiar «Ramuri», fenomenul apare semnificativ și trebuia să de a de gîndit adversarilor săi”⁷⁵ – conchide Al. George.

În acest climat cultural, „Lovinescu, rezervat față de țărănismul literar și din de în ce mai depărtat de «Viața românească» (de poporanism nu fusese nicio clipă vorba să se apropie), nu putea să se sustragă acestui climat nou în care trăia, ca un observator atent și ca un om al vremii sale”⁷⁶. Îndelungata lui colaborare la „Flacăra” lui C. Banu „nu făcea decît să-l apropie de noul climat care va deveni dominant după război”⁷⁷. „Flacăra” constituie „cea mai importantă publicație complet emancipată de sămănătorism de dinainte de primul război mondial”⁷⁸. Aceasta, „fără să afirme un program «antițăranist» sau măcar să pomenească de acesta, a realizat prin înmănunchierea unor talente de altă factură un nou stil literar”⁷⁹. E. Lovinescu „e expresia cea mai înaltă a acestei reviste”⁸⁰, și împreună cu N. Davidescu, reprezintă „forma cea mai modernă a criticii din acel moment istoric”⁸¹.

Prin urmare, „momentul imediat postbelic nu-l surprinde pe Lovinescu complet nepregătit să-l înțeleagă, chiar dacă, sentimental vorbind, criticul nu era un om lipsit de unele

⁷¹ ***Anonymus Notarius, Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *E. Lovinescu*, București, Editura Vreamea, 1942, p. 21.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Al. George, *op. cit.*, p. 149.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 150.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 151.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

aderențe ale trecutului. Nu avea în nici un caz un temperament revoluționar, ci doar în anumite momente știa să găsească și să susțină expresia radicală a unei atitudini”⁸².

Faza a treia a evoluției sale critice este reprezentată de: „evoluția impresionismului” și „dogmatismul formal.”

1.3.1. „Evoluția impresionismului”

Prima etapă a atitudinii sale critice se află sub semnul impresionismului și al dogmatismului formal. Impresionismul „de dinainte de război”, cum el însuși îl numește, „a cărei dinamică stă, mai întâi, în capacitatea izolării unei singure impresii, fundamentale și generatoare și, apoi, în posibilitatea sau, cu alte cuvinte, într-un proces de simplificare, urmat de altul de amplificare”⁸³. Consideră că „intuiția” este cea care facilitează calea spre „impresia elementară”, spre „nota de bază sau muzicală a operei de artă”⁸⁴. „Prezența intuiției are un rol important, acela de a-l „consacra pe critic”. Aceasta este „posibilă în principiu, când nu e întovărășită de o sensibilitate estetică sigură, după cum se poate vedea în cazul «științei literaturii», calea analizei duce la rezultate contestabile”⁸⁵. Ea este sursa impresionismului critic.

Dacă muzicalitatea intuită, „adică transplantată din conștiința artistului în conștiința criticului, [...] ar rămîne acolo, armonie adormită în strunele unei vioare, [...] la rîndul său, criticul n-ar avea puțința de a o comunica cititorului, prin cele două procedee întrebuințate succesiv, și anume: în faza de dinainte de război, prin procedeul pur literar al transmiterii impresiei prin mijloace exclusiv artistice, adică al încadrării ei într-o serie de elemente capabile să o sugereze, împins pînă la crearea unei specii de critică vapoasă, inconsistentă, fadă uneori, alteori cu înscenări dramatice, totdeauna în căutare de inedit de prezentare, cu flori poetice, fie ele și de confecțiune”⁸⁶.

1.3.2. Studiu de caz: *Mișcarea literară*

În acest capitol de debut al volumului *Pași pe nisip*, criticul este de părere că „mișcarea literară e înainte de toate o mișcare. Ea nu se poate fixa deci în mod sigur. Un om merge: acum e aici, îndată va fi mai departe. Ceea ce e real sunt pașii. De ei trebuie să ținem seama. Așadar, pentru a reda o mișcare literară trebuie să ținem seamă de succesiunea momentelor din evoluția acelei literaturi de care ne ocupăm”⁸⁷. Despre țărănism afirmă că nu este „nou în literatura românească. El se află foarte la locul lui și e foarte natural în literatura ardeleană. De la un popor de țărani nu te poți aștepta decît la o literatură țărănească. Ardealul a avut norocul de a fi avut un poet bun, pe d. Coșbuc, care a cîntat pe țaran [...]. Acum din urmă s-a ridicat d. Goga, cîntîndu-ne durerea țaranului. În proză [...], d. Agîrbiceanu [...] aceeași notă țărănească. M-aș mira dacă ne-ar da alta. Scriitorul descrie sau cîntă ceea ce vedea sau cunoaște.”⁸⁸ Cu toate acestea, este de părere că „neoțărănismul este puțin cam doctrinar [...] e prea excesiv și cam artificial – ca tot ceea ce vine dintr-o doctrină – și are multe laturi mai puțin estetice”⁸⁹, iar „spiritul de doctrină prea dezvoltat este un foarte frumos defect al

⁸² *Ibidem*.

⁸³ E. Lovinescu, *Memorii*. Texte alese și postfață de Nicolae Balotă, București, Editura Minerva, 1976, p. 113.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 113–114.

⁸⁷ E. Lovinescu, cap. *Mișcarea literară*, în idem, *Pași pe nisip*. Ediție îngrijită de Maria Simionescu și Al. George. Studiu introductiv și note de Alexandru George, București, Editura Minerva, 1982, p. 10.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 10–11.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 11.

oamenilor culti”⁹⁰. În această literatură țărănească, „țărănizată” „se oglindește deci pătura din care au ieșit scriitorii și această pătură fiind țărănească era normal ca și literatura lor să fie țărănească. [...] Ea este o literatură sănătoasă, care, chiar dacă nu are totdeauna o desăvârșire artistică, e remarcabilă însă prin curățenia ei morală [...]”⁹¹. Obiecțiile vin din faptul că, „mărginindu-se numai la viața simplă a satului, povestitorii noștri realiști s-au văzut deodată închiși într-un cerc foarte restrâns de subiecte și constrânși la zugrăvirea unor icoane de o moralitate pe care unii o socotesc dubioasă.”⁹² Limitându-și astfel „câmpul de observație într-un domeniu care nu conține tot ceea ce viața românească are mai frumos”⁹³, nu poate cauza decât obiecții, mărginiri. În această chestiune, rolul criticii este unul foarte important, el înregistrând curente și dându-le o formulă cuprinzătoare, critica fiind „abstracție”, în timp ce literatura e o „realitate”. Prin urmare, „în desfășurarea literară a tuturor timpurilor nu vom găsi un critic ce să dea o îndrumare nouă literaturii, la care să fi ajuns printr-o raționare curat abstractă”⁹⁴. Aici oferă drept exemplu demersul lui C-tin Dobrogeanu-Gherea prin „Contemporanul”, care, „plecând de la ideile sale politice, a voit să le aplice și la literatură. D-sa a voit să ne dea o literatură cu tendințe. Arta nu mai avea un scop în sine, ci era subordonată unor idealuri sociale”⁹⁵.

În acest context al literaturii bazate pe exclusivismul rural, își face apariția E. Lovinescu, judecând cu obiectivitate operele literare, găsindu-le punctele cele mai multe pozitive, dar exprimându-și, totodată, obiecțiile în materie de sistemul doctrinar, într-un moment când evoluția pe tărâm social și literar era una vizibilă, necesară, naturală. Se decide, astfel, să devină promotorul literaturii noi de tip modernist, lipsite de constrângeri de ordin tematic, unde libertatea expresiei și accentul pe latura estetică este vizibil.

BIBLIOGRAPHY

A. BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

1. OPERA LOVINESCIANĂ

a. ÎN VOLUME:

1. **LOVINESCU, E.,** *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I-II. Ediție îngrijită de Eugen Simion, București, Editura Minerva, 1973
2. *Istoria literaturii române contemporane (1900-1937)*. Postfață de Eugen Simion, București, Editura Minerva, 1989
3. *Istoria civilizației române moderne*. Ediție, studiu introductiv și note de Z. Ornea, București, Editura Științifică, 1972
4. *Critice*. Vol. I, II, III, Ediție de Eugen Simion, Antologie și Repere istorico-literare realizate în redacție de Mihai Dascăl, București, Ed. Minerva, 1982
5. *Pași pe nisip. Opere*. Vol. I. Ediție îngrijită de Maria Simionescu și Alexandru George. Studiu introductiv și note de Alexandru George, București, Editura Minerva, 1982
6. *Memorii*. Texte alese și postfață de Nicolae Balotă, București, Editura Minerva, 1976

b. ÎN PERIODICE:

1. ****Cercul Sburătorului (Cîmpineanu 40)*, în „Sburătorul”, nr. 2, aprilie 1925

⁹⁰*Ibidem*, p. 13.

⁹¹*Ibidem*, p. 55.

⁹²*Ibidem*, p. 56.

⁹³*Ibidem*.

⁹⁴*Ibidem*, p. 59.

⁹⁵*Ibidem*, p. 61.

2. **LOVINESCU, E.**, *În jurul impresionismului în critică*, I, în „Convorbiri critice”, an. III, nr. 6. 25 iunie 1909
3. *Impresionismul în critică*, în „Convorbiri critice”, An. III, nr. 6, 25 iunie 1909

2. DICȚIONARE

1. **HANGIU, ION**, *Reviste și curente în evoluția literaturii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978

3. BIBLIOGRAFII

1. ****Publicațiile periodice românești (Ziare, gazete, reviste). 1919-1924*, Tom. III, Descriere bibliografică de Ileana Stanca Desa (coord.). Postfață de Gabriel Ștrempel, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987

4. ISTORII LITERARE

1. *** *Istoria literaturii române. Studii*, București, Editura Academiei, 1979
2. **BARBU, EUGEN**, *O istorie polemică și antologică a literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Eminescu, 1975
3. **CĂLINESCU, G.**, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revizuită și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982
4. **IORGA, N.**, *Istoria literaturii românești*, Vol. I. Ediția a II-a, revăzută și larg întregită, București, Editura librăriei Pavel Suru, 1925; Vol. II. Ediția a II-a, revăzută și larg întregită, București, Editura librăriei Pavel Suru, 1926; Vol. III. Ediția a II-a, revăzută și larg întregită, București, Editura librăriei Pavel Suru, 1933
5. **MANOLESCU, NICOLAE**, *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008

5. REFERINȚE CRITICE

a. ÎN VOLUME:

1. ****Atitudini și polemici în presa literară interbelică – Studii și antologie*, Tipografia Universității București, București, 1984
2. ****Din presa literară românească (1900-1918)*. Ediție îngrijită și prefațată de D. Murărașu, București, Editura Albatros, 1970
3. ****E. Lovinescu interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1973
4. *** *Scrisori către Camil Baltazar*, București, Editura Pentru Literatură, 1965
5. **ANONYMUS NOTARIUS, ȘERBAN CIOCULESCU, POMPILIU CONSTANTINESCU, PERPESSICIUS, VLADIMIR STREINU, TUDOR VIANU**, *E. Lovinescu*, București, Editura Vreamea, 1942
6. **BRAGA, MIRCEA**, *Sincronism și tradiție*, Cluj, Editura Dacia, 1972
7. **CĂLINESCU, GEORGE**, *Însemnări și polemici*. Antologie de Andrei Rusu. Postfață și bibliografie de Mircea Scarlat, București, Editura Minerva, 1988
8. **GARABET IBRAILEANU**, *Spiritul critic în cultura românească*, București, Editura Litera Internațional, 2011
9. **GEORGE, ALEXANDRU**, *În jurul lui E. Lovinescu*, București, Editura Cartea Românească, 1975
10. **IORGA, NICOLAE**, *O luptă literară*, I-II. Ediție de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note și comentarii de Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1979
11. **ORNEA, Z.**, *Sămănătorismul*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971

b. ÎN PERIODICE:

1. ****Publicații*, în „Universul literar”, an XLII, nr. 38, 19 septembrie, 1926
2. ***„*Sburătorul*”, în „Universul literar”, an XLII, nr. 46, 14 noiembrie 1926
3. ****Cercul „Sburătorul,”* în „Universul literar”, an XLII, nr. 47, 21 noiembrie 1926
4. ANGHELESCU, MIRCEA, *Ibrăileanu, azi*, în „România literară”, an. XLVII, nr. 33, 14 august 2013
5. ANGHELESCU, MIRCEA, *Procesul Caracostea*, în „România literară”, an. XXXIII, nr. 31, 9-15 august 2000
6. IORGA, NICOLAE, *O istorie a literaturii contemporane*, I-IV în „Cuget clar”, nr. 7, 1936, Vălenii de Munte, Editura Datina Românească
7. IBRĂILEANU, GARABET, *Cronica literară (În jurul limbii literare)*, în „Viața românească,” an. XVIII, nr. 1, ianuarie 1926, p. 117.